

جنبه های حقوقی توسعه پایدار

■ کوردیپ سینگ *

چکیده

توسعه پایدار راه حلی است برای جلوگیری از بهره برداری لجام گسیخته بشر از منابع زمین. توسعه ای که هم کشورها را از پیشرفت و گسترش فعالیت های خود در زمینه های صنعتی و فناوری مانع نمی شود و هم نسل های آینده را از استفاده از منابع زمین محروم نمی کند.

در این مقاله ضمن پرداختن به مفهوم توسعه پایدار و تعامل آن با رشد اقتصادی، اهم فعالیت هایی که در عرصه حقوق بین الملل در رابطه با ترغیب کشورهای جهان به قدم گذاشتن در این راه و ملتزم شدن به این الگوی توسعه، به ویژه در جریان «اجلاس زمین» رخ داد، بر زبان قلم آمده است.

کلید واژه ها : توسعه پایدار، محیط زیست، تساوی درون نسلی، حقوق بنیادین.

۱- مقدمه

توسعه پایدار^۱ اصطلاحی امروزی است که مکرراً در حوزه های مختلف دانشگاهی، حقوقی، اجتماعی، سیاسی، علمی، فنی و حتی تجاری از آن استفاده می شود، گرچه منتقدان این اصطلاح معتقدند که نمی توان یک معنای مشخص و دقیقی از آن به دست داد که مورد قبول همه باشد.

به عبارت دیگر هر کس به اقتضای شغل و حرفه ای که دنبال می کند، معنای متفاوتی از آن برداشت می کند؛ فردی که در رابطه با حفظ محیط زیست فعالیت می کند، توسعه پایدار را به عنوان یک میراث ارزشمند برای نسل های بعدی تفسیر می کند. در حالی که یک دانش آموخته حقوق آن را تلفیقی متوازن از ضروریات مربوط به حفظ محیط زیست و توسعه یافتگی، می شناسد و یک اقتصاددان به آن از منظر رشد اقتصادی که بتواند برای استفاده دیگر نسل ها نیز استمرار داشته باشد، نگاه می کند. همچنان که معنی و کاربرد این اصطلاح برای یک بوم شناس اجتماعی، استفاده پایدار از جنگلهاست حال آن که برای یک تاجر الوار،

* استاد دانشکده حقوق دانشگاه دهلی، هند.

این اصطلاح به معنی تداوم یافتن قطع درختان و فروش چوب آنها به متقاضیان و کسب سود سرشار از این طریق است. کمپانی‌های چند ملیتی، رشد و سود دهی مستمر را آئینه تمام نمای توسعه پایدار می‌بینند و بالاخره یک سیاستمدار، صرفاً آن را شعاری جذاب برای سر دادن در مبارزات انتخاباتی و جلب آراء مردم می‌داند.

توسعه یعنی بالا بردن توان جامعه در برآوردن نیازهای انسان که رشد اقتصادی جزء مهمی از آن است. اما توسعه پایدار، روندی است که طی آن امکان رشد و پیشرفت برای همه نسلها باقی می‌ماند، نه آن که محدود به امتناع نسل حاضر و محرومیت نسلهای آتی شود. توسعه پایدار با تأکید بر تلفیق ضروریات مربوط به حفظ محیط زیست و توسعه یافتن، مفهوم نامطلوب این اصطلاح توسعه که قبلاً استفاده می‌شد را اصلاح کرد. توسعه برای پایداری و ماندگار بودن، باید توان‌آمان و آجد هر دو پایداری اقتصادی و بوم شناختی^۲ باشد. به عبارت دیگر مفهوم توسعه پایدار نشانگر راهی است که کلیه برنامه‌های توسعه الزاماً می‌بایست در آن مسیر، طراحی و اجرا شود.

۲- مفهوم

مفهوم استفاده پایدار از منابع زمین، از قدیم مورد توجه ساکنان این کره خاکی بوده است و گرچه نسل بشر زنده نمی‌ماند تا قرن بیستم و بیست و یکم را به چشم ببیند. مع ذلک، اصل توسعه پایدار با تصویب اعلامیه استکهلم در سال ۱۹۷۲ و دیگر معاهدات و اقدامات ارگانه‌های بین المللی، تحرک و نیروی فزاینده‌ای گرفت به طوری که مفهوم توسعه پایدار، سنگ بنای پروتکل مونترال که در سال ۱۹۸۷ برای حفاظت از لایه ازن به امضاء رسید و نیز دیگر اسناد مصوب در اجلاس زمین^۳ که در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو (برزیل) برگزار شد، گردید.

الف - تعریف

توسعه پایدار در گزارش برونت لندن^۴ به توسعه‌ای اطلاق شده که در جهت برآوردن نیازهای بشر امروز گام برمی‌دارد بدون آنکه توان بشر آینده در تأمین نیازهایش را به خطر اندازد.

در سند موسوم به «مراقبت از زمین»^۵ پایداری به عنوان یک ویژگی یا حالتی تعریف

2 - Ecological

3 - Earth Summit

(به «همایش زمین» یا «اجلاس سران زمین» نیز ترجمه شده است)

۴- خانم «گرو هارلم برونت لندن (Gro Harlem Brundtland)»، نخست وزیر وقت کشور نروژ و رئیس وقت کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه بود. گزارش کمیسیون مزبور تحت عنوان «آینده مشترکمان» (Our Common Future) به گزارش برونت لندن (Brundtland Report) معروف شد.

5 - Caring for the Earth

شده که برای مدت نامحدودی قابل حفظ باشد. در حالی که توسعه به افزایش ظرفیت برآوردن نیازهای انسان و بهبود کیفی زندگی وی گفته شده است.

از این رو توسعه پایدار به معنی استفاده از منابع زمین برای ارتقاء کیفی زندگی بشر، در محدوده ای است که ظرفیت بوم سازگان^۶، تحمل آن را داشته باشد.

گزارش برونت لند و سند مراقبت از زمین، یک نظام اخلاقی جهانی را برای پایداری پایه ریزی و معرفی کرده اند که می توان آن را در اصول ذیل خلاصه کرد:

- هر انسان جزئی از جامعه به معنای فراگیر است که از همه موجودات زنده تشکیل شده است.

- هر انسان دارای حقوق بنیادین^۷ و مساوی است که از جمله این حقوق می توان به حق بشر به دستیابی به منابعی که برای بر خورداری از یک زندگی شرافتمندانه، لازم دارد، اشاره کرد.

- هر شخص و هر جامعه مستحق بر خورداری از حقوق یاد شده اند، ضمن آن که وظیفه دارند تا از این حقوق برای استفاده دیگران نیز حمایت کنند.

- هر شکلی از زندگی، به طور مستقل و فارغ از ارزشی که مردم برای آن قائلند، دارای احترام است.

- هر فرد باید مسؤولیت اعمال خود را که بر طبیعت اثر گذاشته است، بپذیرد.

- هر فرد باید در منافع و هزینه های استفاده از منابع زمین، سهم عادلانه ای داشته باشد.

- حمایت و حفاظت از حقوق بشر و حقوق طبیعت، یک مسؤولیت جهانی است که تمام مرزهای فرهنگی، عقیدتی و جغرافیایی را درمی نوردد.

ب - تساوی درون نسلی

در بررسی مسأله تساوی درون نسلی^۸ باید تمام شرایط غالب اقتصادی، زیست محیطی، فرهنگی و سیاسی در داخل هر کشور و بین کشورها در نظر گرفته شود.

عدم تساوی موجود در بین مردم جهان که نتیجه حرص و زیاده خواهی عده ای و نیز توزیع نامتناسب قدرت در جهان است، مانع اصلی در راه دستیابی به مقوله پایداری (در استفاده از منابع زمین) محسوب می شود. در اکثر موارد، رفتارهای غیر پایدارانه مردمان فقیر ناشی از رخدادهایی چون از دست دادن زمین، افزایش میزان بدهی یا عدم دسترسی به بازار است که نتیجتاً خود را ناتوان از حمایت خویش می یابند. هنگامی که مردم ثروتمند

6- Ecosystem

7- Fundamental Rights

8- Intragenerational Equity

منابع زمین را برای استفاده خود به قیمتی بسیار نازلتر از ارزش تولید آنها، تصاحب می‌کنند، در نتیجه مردم فقیر که دسترسی به منبعی ندارند، به محیط زیست خود پناه می‌برند تا از محل آن، امرار معاش کنند. مثلاً به جنگلها برای ارتزاق روی می‌آورند، در زمینهای حاشیه ای باقیمانده، کشاورزی می‌کنند یا دام خود را می‌چرانند، یا در جستجوی راه دیگری بر می‌آیند تا زنده بمانند. حال آن که تمام این گزینه‌ها در مخالفت با توسعه پایدار ارزیابی می‌شوند. (۱، ص ۱۶)

در گزارش برون‌ت‌لند نیز روی عدم تساوی بین کشورها و دسترسی شان به منابع به عنوان مشکل عمده در راه توسعه پایدار اشاره شده و کاهش فقر در بین مردمان کشورهای جنوب را به عنوان پیش شرط توسعه همگام با حفظ سلامت محیط زیست در آن کشورها، معرفی کرده است. (۲، ص ۷۲)

کنوانسیونهای «تغییر آب و هوا»^۱ و «تنوع زیستی»^۲ که در ریودوژانیرو به امضاء رسیدند همراه با «برنامه کاری ۲۱»^۳ که یک برنامه عملیاتی جهت اجرای توافقات مصوب در اجلاس ریو است، هر سه بر همین نکته تأکید کرده‌اند.

ج - پایداری و رشد اقتصادی

رشد اقتصادی نه تنها با پایداری متضاد نیست بلکه گفته شده که تنها عاملی که می‌تواند فقر را ریشه کن کند، رشد اقتصادی است، زیرا توان تولید ظرفیتی دارد که حل مشکلات محیط زیست را باعث شود.

برای رسیدن به پایداری، رشد اقتصادی نباید به انگیزه‌ای برای افراط در بهره‌برداری و استفاده از منابع زمین بدل گردد. بلکه این خواست منطقی باید به گونه‌ای مدیریت شود که نهایتاً به افزایش منابع بیانجامد.

رشد اقتصادی متناسب با توسعه پایدار نیاز گروه یا دسته‌ای از انسانها در یک یا چند کشور جهان نیست بلکه نوع بشر باید به این اجماع برسد و در رسیدن به چنین اجماعی مجبور است که موانع و محدودیتهای بومشناختی^۴ را مد نظر قرار دهد. (۳، صص ۱۵۵-۱۵۰)

تهدیداتی که محیط زیست جهان با آنها روبروست این نیروی بالقوه را در خود دارد که چشمه‌ایمان را باز کند و به ما بقبولاند که وقت آن رسیده که کشورهای شمال و جنوب در راه مقابله با این تهدیدات، دست به دست هم دهند و با هم در این مسیر همکاری نزدیکی داشته باشند.

9 - Climate Change

10 - Biological Diversity

11 - Agenda 21

12 - Ecological constraints

۳ - حقوق بین الملل و توسعه پایدار

حقوق بین الملل ساز و کار مهمی برای خاستگاه توسعه پایدار به شمار می رود که اهمیت آن با رشد فزاینده ای نیز روبرو است. در پرونده موسوم به «ترایل اسملتر»^{۱۳} کشوری که هوای آلوده اش به فضای کشور همجوار سرایت کرده و باعث ورود خساراتی به جان و مال ساکنانش شده بود، مسؤول شناخته شد. (۴، ص ۱۹۰۷)

در سال ۱۹۷۲ در شهر استکهلم (سوئد)، «کنفرانس ملل متحد درباره محیط زیست بشر»^{۱۴} برگزار شد. در این کنفرانس، قطعنامه های متعددی در مورد برنامه های عملی برای همکاریهای بین المللی در اطراف موضوعات مربوط به محیط زیست به امضاء رسیدند. اعلامیه استکهلم^{۱۵} نیز که حاوی ۲۶ اصل است، از دستاوردهای این نشست به شمار می آید که خود سرمنشأ تحولات بعدی در مورد حفاظت از محیط زیست و بهبود بخشیدن به آن بوده است. تأسیس «برنامه محیط زیست ملل متحد»^{۱۶} نیز یکی از نتایج کنفرانس استکهلم است.

اصل اول اعلامیه استکهلم به وضوح اعلام می کند که یکی از حقوق بشر، حق وی به برخورداری از آزادی، برابری و شرایط مناسب برای زندگی در یک محیط زیستی است که کیفیت آن امکان یک زندگی شرافتمندانه را برای او مهیا سازد و در مقابل، انسان نیز مسؤول حفاظت از محیط زیست و سعی در بهبودی بخشیدن به آن برای استفاده نسل حاضر و نسلهای آینده از هموعانش است.

اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم نیز بر مسؤولیت دولتها برای حفظ سلامت محیط زیست کشورهای تحت حاکمیتشان و جلوگیری از سرایت آلودگی به محیط زیست دیگر کشورها، صحه می گذارد.

اصل مزبور در واقع با توجه به مفاد اصل ۲۲ از اعلامیه یاد شده، تأکید بیشتری می یابد، چرا که اصل اخیرالذکر اشعار می دارد که دولتها باید با هم در راه تثبیت یک استاندارد بین المللی در تعیین مسؤولیت و جبران خسارات وارده به قربانیان آلودگی و دیگر خسارتهای بومشناختی که ناشی از فعالیتهای یک کشور است که به دیگر کشورها سرایت پیدا کرده، همکاری کنند.

برای رسیدن به پایداری، کنوانسیون وین در جلوگیری از کاهش لایه ازن در سال ۱۹۸۵ منعقد شد که حاوی تذکرات و راهنمایی های بسیاری در این خصوص بود. پس از این

13 - Trial Smelter

14 - UN Conference on Human Environment

15 - Stockholm Declaration

16 - The United Nations Environment Programme (UNEP)

کنوانسیون، پروتکل مونترال در سال ۱۹۸۷ شکل گرفت که هدف آن حفظ لایه ازن است که برای بقاء انسان بر روی کره زمین، به دلیل خنثی کردن اثرات مضر اشعه ماورای بنفش، ارزش حیاتی دارد.

در سال ۱۹۹۲ در شهر ریودوژانیرو (برزیل) «کنفرانس محیط زیست و توسعه ملل متحد»^{۱۷} برگزار شد که در آن مقامات بیش از ۱۷۰ کشور شرکت کرده بودند.

رسالت کنفرانس مزبور جلب نظر کشورهای دنیا به مقوله توسعه پایدار بود. مقوله ای که هدف آن برآوردن نیازهای بشر کنونی بدون به خطر انداختن توان نسلهای بعدی در تأمین نیازهایشان از منابع زمین است. (۵، ص ۷)

اجلاس زمین در حالی برگزار شد که چشم به تعیین اصول رفتار اقتصادی و زیست محیطی برای افراد و ملتها داشت. در حقیقت «کنفرانس محیط زیست و توسعه ملل متحد» یک تعهد جدید جهانی نسبت به توسعه پایدار بر مبنای حلقه ارتباط و اتصالی که بین فعالیتهای بشر و محیط زیست وجود دارد را اعلام داشت. (۶، ص ۱۵)

اجلاس زمین پنج سند را از قرار ذیل به ثبت رساند:

الف - اعلامیه ریو در مورد محیط زیست و توسعه^{۱۸}

اعلامیه ریو حاوی ۲۷ اصل است و مفاد آنها نشانگر رفتاری است که ملل دنیا باید نسبت به اتخاذ الگوهای توسعه که از نظر حفظ محیط زیست پایداری بیشتری داشته باشند، پیشه کنند.

ب - برنامه کاری ۲۱

وجه تسمیه سند مزبور به برنامه کاری ۲۱ آن است که سند یاد شده به قصد تهیه دستور العمل در محدوده های محلی، ملی، منطقه ای و جهانی در قرن ۲۱ تنظیم شده است. برنامه کاری ۲۱ حاوی صدها صفحه توصیه درباره مشکلات زیست محیطی و ترویج توسعه پایدار است. برنامه کاری مزبور در وهله اول از چهار بخش تشکیل شده است:

ابعاد اجتماعی و اقتصادی

این بخش شامل توصیه هایی درباره همکاری در راه توسعه پایدار، فقر، مصرف، جمعیت شناسی، سلامتی، اسکان انسان و در نظر گرفتن مسائل زیست محیطی و توسعه به طور توأمان، در اتخاذ تصمیمات از سوی مسئولان کشورها است.

حفظ و مدیریت منابع

این بخش شامل قسمتهایی است در مورد حفاظت از جو، منابع زمینی، جنگل زدایی، بیابان زایی و خشکسالی، کوهها، کشاورزی، تنوع زیستی، فناوری زیستی، اقیانوسها،

17 - The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)

18 - The Rio Declaration on Environment and Development

مواد شیمیایی سمی، ضایعات خطرناک و پرتوزا.

تقویت نقش گروههای اصلی

این بخش شامل تبیین راههایی است که باعث تقویت مشارکت گروههای اصلی اجتماعی از قبیل زنان، جوانان، مردمان بومی، سازمان غیر دولتی، مسؤولان محلی اتحادیه های تجاری و صنعتی، جوامع علمی و فناوری و مزرعه داران برای تلاش در راه توسعه پایدار می شود.

شیوه های اجرای برنامه

این بخش شامل قسمتهایی درباره منابع مالی، انتقال فناوری، ساختار همکاری و ظرفیت انجام امور، تمهیدات نهادی^{۱۹}، ابزار و ساختار حقوقی^{۲۰} و جمع آوری، تجزیه و تحلیلی و انتشار اطلاعات است.

ج - اصول مربوط (به حفظ و توسعه) جنگل^{۲۱}

این اصول که از نظر حقوقی الزام آور نیستند، دعوت به یک اجماع جهانی درباره مدیریت و حفاظت از همه انواع جنگلها و توسعه پایدار آنها است و خیلی از دولتها و نیز متخصصین، خواهان مذاکرات بیشتر در مورد شکل گیری کنوانسیون ساختاری^{۲۲} درباره حفظ جنگلها اند.

د - کنوانسیون ساختاری تغییر آب و هوا^{۲۳}

این کنوانسیون که از امضاء کنندگان آن می خواهد که برای کاهش انتشار گازهای گلخانه ای^{۲۴} اقدامات لازم را به عمل آورند. با این وجود، کنوانسیون مزبور برای رسیدن به مقصد منظور، هیچ اهداف الزام آور یا جدول زمانی برای انجام تعهدات دول عضو، تعیین نکرده است^{۲۵}.

19 - institutional arrangements

20 - legal instruments and mechanisms

21 - Forest Principles

22 - Framework Convention

اگر چارچوبها را تعیین می کند و کشورهای عضو باید مطابق با آنها به وضع قانون داخلی اقدام کنند)

23 - The Framework Convention on Climate Change

24 - Greenhouse Gases

۲۵ - در جریان کنفرانس سوم اعضای کنوانسیون تغییر آب و هوا که در شهر کیوتو ژاپن برگزار شد، در آخرین روز آن یعنی در یازدهم دسامبر ۱۹۹۷، پروتکلی به نام پروتکل کیوتو پذیرفته و از ۱۶ مارس ۱۹۹۸ برای امضای دفتر سازمان ملل ارائه شد. وفق ماده ۲۵ آن، پروتکل مزبور وقتی قابلیت اجرا پیدا می کند که از تصویب حداقل ۵۵ هیأت عضو کنوانسیون، نود روز گذشته باشد، مشروط بر این که میزان انتشار دی اکسید کربن این ۵۵ عضو، حداقل از ۵۵ درصد کل دی اکسید کربن منتشر شده در سال ۱۹۹۰ توسط کشورهای صنعتی کمتر نباشد. اخیراً علی رغم آن که آمریکا، در زمان ریاست جمهوری جرج بوش، مخالفت خود را از پذیرش این پروتکل اعلام کرد، روسیه با امضای آن، شرط قابلیت اجرای مزبور را محقق کرد. به موجب این پروتکل، کشورهای صنعتی متعهد می شوند که میزان انتشار گازهای گلخانه ای خود را تا سالهای ۲۰۰۸ الی ۲۰۱۲ به میزان تعیین شده، زیر میزان انتشار در سال ۱۹۹۰ کاهش دهند.

ه - کنوانسیون ساختاری تنوع زیستی^{۲۶}

این کنوانسیون گامهایی را برای حفاظت و استفاده پایدار از گیاهان متنوع و گونه های جانوران دنیا مشخص کرده است. اصول مربوط به انتقال تکنولوژی و تقسیم منافع که در کنوانسیون یاد شده آمده، بیانگر مفهوم تساوی درون نسلی است.

۴ - کمیسیون توسعه پایدار ملل متحد^{۲۷}

کمیسیون توسعه پایدار ملل متحد به منظور وجود یک جایگاه دائمی که دولتها بتوانند از طریق آن پیشرفت کار در رابطه با اهداف توسعه پایدار و تلفیق ملاحظات زیست محیطی و توسعه در اتخاذ تصمیمات را بررسی کند، تأسیس شد. این کمیسیون گزارشهای اصلی از سوی سازمانهای دولتی و بین المللی درباره تلاشهایی که برای رسیدن به اهداف تعیین شده در برنامه کاری ۲۱ از خود نشان داده اند را بررسی می کند. همچنین بحث در اطراف موضوعات مالی و فنی و توصیه به انجام اقدامات بیشتر برای پیشرفت و بهبودی بخشیدن به توسعه پایدار از مشغله های دیگر کمیسیون مزبور است.

کمیسیون محیط زیست و توسعه ملل متحد برای تلفیق سیاستهای جهانی در مورد محیط زیست و اقتصاد، بیشتر بر قدرت سیاسی خود تکیه دارد تا بر قدرت حقوقی اش. موفقیت کمیسیون مزبور به مقدار زیاد بستگی به موارد ذیل دارد:

- مشارکت دولتها در برنامه های تعیین شده در این ارتباط
- گزارشها و اطلاعاتی که از سوی آن مراجع در اختیار کمیسیون یاد شده قرار می گیرد.
- تخصصهای فنی و قدرت سیاسی هیأتهای نمایندگی که از سوی کشورها به کمیسیون مزبور اعزام می شوند.
- چگونگی اعمال و الزام بخشیدن به تصمیمات کمیسیون از طریق مجالس قانونگذاری

کشورها و نیز مجامع بین المللی. *تأسیس کمیسیون ملی*

بدیهی است که اگر دولتها از این کمیسیون برای رسیدن به یک اجماع بر سر اهداف توسعه پایدار در سطح جهانی بهره برند و سپس اجماع حاصله را از طریق تلاشهای ملی و بین المللی خود، تقویت کنند، در این صورت کمیسیون مذکور نیز به نوبه خود می تواند توان خود را در جهت برخورد با مشکلات محیط زیست و توسعه به مقدار زیادی بالا برد.

۵ - نتیجه گیری

بقای بشر بستگی به تحقق مفهوم توسعه پایدار دارد. توافقات به عمل آمده در کنفرانس محیط زیست و توسعه ملل متحد نشان از شکل گیری یک اراده سیاسی جهانی برای انجام اقدامات لازم

26 - The Framework Convention on Biodiversity

27 - The UN Commission on Sustainable Development

جهت حفاظت از کره زمین دارد. آنچه که نوع بشر بدان محتاج است، تعیین و تصویب پروتکل‌های مورد نیاز برای تکمیل مفاد کنوانسیون‌هایی است که در اجلاس ریو به تصویب رسیدند.

در اولین جلسه ملاقات بین نمایندگان کشورهای که به کنوانسیون تنوع زیستی ملحق شده بودند که در سال ۱۹۹۴ در نسا (باهاما)^{۲۸} رخ داد، هند خواسته بود که در رابطه با محصولاتی که فرآیند اصلاح ژن در مورد آنها انجام شده، به جای تعجیل در تجربه این فرآیند و استفاده از این نوع محصولات صورت پذیرد، چرا که این گونه محصولات اقدامات تأمینی مؤثری در اسرع وقت به طور غیر قابل تصویری می‌توانند پیامدهای مضر برای سلامت انسان در برداشته باشند. (۱۹۹۴/۱۲/۹، ۷)

استفاده از همه گونه محصولاتی که اصلاح ژن در مورد آنها صورت گرفته بدون آن که تبعیضی در نظر گرفته و مقررات خاصی در این باره تدوین شده باشد، تهدیدی برای بقای بشر به شمار می‌رود که تنها در صورت به دست آمدن یک توافق الزام آور می‌توان با چنین تهدیدی مقابله کرد. از این رو لازم است که یک پروتکل بین المللی جامع و الزام آور حقوقی درباره ایمنی زیستی ذیل کنوانسیون تنوع زیستی به تصویب برسد.^{۲۹}

کنوانسیون تغییر آب و هوا حاوی اهداف مشخص و جدول زمانی معین برای کاهش انتشار و گازهای گلخانه‌ای نیست. با توجه به تهدید وحشتناکی که از بابت گرم شدن زمین متوجه نوع بشر است که نسل آن را در ۵۰۰ سال آینده منقرض خواهد کرد، لازم است که مفاد کنوانسیون تغییر آب و هوا از طریق پروتکلی که مشخص کننده اهدافی که باید به وسیله دولت‌ها جهت کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای دنبال شود، تکمیل گردد.^{۳۰} این امر در واقع کنوانسیون مزبور را به سلاحی مجهز می‌سازد که بتواند در جهت تحقق مفهوم توسعه پایدار مؤثر افتد.

منابع:

- ۱) سند مراقبت از زمین، ۱۹۹۰.
- ۲) گزارش برون‌ت لندن، ۱۹۸۷.
- 3) Cheril Simon Silver, *et al.*, One Changing Environment, National Academy Press, Washington, 1990.
- 4) Trial Smelter Arbitration, III United Nations Reports of International Arbitral Awards, 1949.
- 5) Patti L. Petesch, North South Environmental Strategies, Costs and Bargains, Overseas Development Council, Washington, 1992.
- 6) Kathi Sessions, Building the Capacity for Change, EPA Journal (April-June 1993).
- 7) The Hindustan Times.

28 - Nassau (Bahamas)

۲۹- لازم به ذکر است که بدین منظور، پروتکلی در زمینه سلامت زیستی (Biosafety)، در ۲۹ ژانویه سال ۲۰۰۰، در مونترال کانادا، شامل ۴۰ ماده و سه ضمیمه، به تصویب رسید.

۳۰- ر.ک. پانوشت ش ۲۵.